

Centraal Bureau voor de Statistiek
 Divisie Sociale en Ruimtelijke statistieken
 Sector Ontwikkeling en ondersteuning
 Analysegroep Statistiekontwikkeling
 Programma Harmonisatie en Indicatoren

Aan: **Deelnemers overleg Harmonisatie huishoudens(kenmerken)**
Van: 5.1.2.e
Onderwerp: **Overwegingen m.b.t. indeling huishoudens**
Datum: **21 november 2002**

ENKELE AANVULLENDE OVERWEGINGEN OVER UITGANGSPUNTEN VOOR INDELING VAN PARTICULIERE HUISHOUDENS

De discussies in de eerste bijeenkomst over de harmonisatie van huishoudens en huishoudenskenmerken alsook diverse vervolgreacties en –gesprekken hebben mij aanleiding gegeven tot enig verder nadenken over de uitgangspunten voor de typering van huishoudens. Ik hoop hiermee een bijdrage te leveren aan de discussie die ons dichterbij brengt bij aanvaardbare indelingsvoorstellen.

1. Huishoudens: definitie en waarneming

In Nederland wordt bij de definitie en afbakening van particuliere huishoudens uitgegaan van een begrip, dat internationaal wordt aangeduid als ‘**Housekeeping unit concept**’, waarin het karakter van het huishouden als consumptie-eenheid wordt benadrukt. De personen op een adres die een gemeenschappelijk budget hebben, worden gerekend tot één huishouden. Deze benadering heeft als consequentie dat er meer dan één huishouden op één adres kan zijn.

In hoeverre het mogelijk is een huishouden af te bakenen, moet conceptueel zo veel mogelijk los gezien worden van wat nodig is voor een nadere typering van het huishouden naar zijn samenstelling..

In een *interviewsituatie* geschiedt dat door te beginnen met de vraag wie er tot het huishouden behoren (dat is de afbakening, rekening houdend met de definitie) alvorens door te vragen over de leden van het huishouden.

Wanneer gebruik gemaakt wordt van een *registratie van personen*, worden op grond van bepaalde aannamen en regels huishoudens gevormd. Een dergelijke methode wordt ook ten behoeve van de Huishoudensstatistiek gevolgd. In dat geval worden personen die volgens de GBA op één adres samenwonen en die formele familierechtelijke relaties (huwelijk/registratie en ouderschap) hebben, tot één huishouden samengevoegd. Minder duidelijkheid bestaat er over personen op één adres zonder familierechtelijke relaties: in die gevallen wordt gebruik gemaakt van informatie uit andere bronnen (i.c. EBB) om huishoudens af te bakenen en de samenstelling van het huishouden te imputeren.

Bij de Inkomensstatistieken wordt van een soortgelijke strategie gebruik gemaakt, maar leveren de belastinggegevens soms meer informatie op voor het afbakenen van huishoudens zonder familierechtelijke relaties tussen de personen. De kwaliteit van de Huishoudensstatistiek zou verder verbeterd kunnen worden door op intelligente wijze gebruik te maken van extra informatie over de huishoudens zonder familierechtelijke relaties tussen de personen, zoals deze gebruikt wordt ten behoeve van de Inkomensstatistiek. De schatting van de Huishoudensstatistiek kan daardoor wellicht een betere benadering worden van het werkelijke aantal huishoudens.

2. Uitgangspunten bij indeling van huishoudens

Huishoudens kunnen ten behoeve van statistische beschrijving volgens verschillende criteria worden ingedeeld, resulterend in variabelen als Huishoudensgrootte en Samenstelling Huishouden.

Centraal Bureau voor de Statistiek
Divisie Sociale en Ruimtelijke statistieken
Sector Ontwikkeling en ondersteuning
Analysegroep Statistiekontwikkeling
Programma Harmonisatie en Indicatoren

De indeling van huishoudens naar samenstelling was traditioneel gebaseerd op het onderkennen van gezinnen in het huishouden, waarbij in het verleden het (mannelijk) gezinshoofd traditioneel als hoofd huishouden het referentiepunt vormde bij de typering van het huishouden. In feite is dit een uitvloeisel van het vroegere kostwinnersmodel waarin de man zorgde voor het inkomen en de vrouw voor het huishouden. Ook in de rechtspositionele verhoudingen met betrekking tot bestedingen kwam dit vroeger tot uitdrukking: tot 1957 was de gehuwde vrouw handelingsonbekwaam.

De tijden zijn veranderd. Gelijkwaardigheid van partners is formeel geregeld; tweeverdienerschap en gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor bestedingsbeslissingen zijn praktijk. Er is dan ook alle reden dit ook door te laten werken in de beschrijving van huishoudens: in huishoudens met gehuwde of samenwonende partners kan dat gebeuren door beide partners in de gedaante van een huishoudenskern conceptueel als uitgangspunt te nemen. Maar in de beschrijving van huishoudens kunnen de onderlinge relaties het beste beschreven worden in termen van de individuele leden van het huishouden met één persoon. Combinatie van beide overwegingen leidt tot de aanbeveling om uit te gaan van één van de leden van de huishoudenskern als referentiepersoon. Onafhankelijk van de aard van de relatie tussen de partners die samen de huishoudenskern vormen, kan een van beide partners van deze huishoudenskern als referentiepunt gekozen: leeftijd is hiervoor een geschikt, want stabiel en seksenutraal criterium. De aldus gekozen referentiepersoon is daarmee dus ook te beschouwen als een individuele proxy van de huishoudenskern. Daarnaast zijn er ook huishoudens waarin de huishoudenskern wordt gevormd door één persoon (in eenoudergezinnen en vanzelfsprekend ook in de eenpersoonshuishoudens) die zonder keuzeprobleem als referentiepersoon geselecteerd kan worden.

Er zijn ook alternatieven denkbaar voor het gebruik van de oudste partner van de huishoudkern als referentiepersoon bij de indeling van huishoudens. Men kan daarvoor ook één individueel persoon binnen het huishouden kiezen op grond van kenmerken, zoals hoogste leeftijd, hoogste inkomen, eigendom of huurder van de woning of eventueel zelfs een betrekkelijk willekeurig criterium zoals eerstjarige. In schema 1 (zie bijlage) wordt een poging gedaan de bovenbeschreven versie te vergelijken met een tweetal alternatieven voor de keuze van referentiepersoon: 1) meestverdienende in het huishouden; 2) oudste in het huishouden.

Bij de vergelijking zijn enkele aanvullende overwegingen van belang voor de weging van voor- en nadelen:

- De referentiepersoon die gekozen wordt bij de typering van huishoudens kan in principe geheel en al los gezien worden van de persoon wiens kenmerken worden gebruikt voor een typering van het huishouden, maar het is toch wel plezierig wanneer de kans op overlap zo groot mogelijk is.
- De standaarden (definitie en afleidingen) moeten brononafhankelijk zijn. In principe behoeft de referentiepersoon in de afleiding niet gelijk te zijn aan de referentiepersoon die wordt gebruikt bij de dataverzameling, mits op grond van de verzamelde data achteraf (in de bewerkingsfase) wel de standaardafleiding uitgevoerd kan worden.

Centraal Bureau voor de Statistiek
Divisie Sociale en Ruimtelijke statistieken
Sector Ontwikkeling en ondersteuning
Analysegroep Statistiekontwikkeling
Programma Harmonisatie en Indicatoren

- Bij de keuze van definities en afleidingen moet de feitelijke beschikbaarheid van bronnen en hun informatie bij de inhoudelijke overwegingen eigenlijk geen rol spelen (want het speelt pas mee bij de operationalisatie), maar het speelt feitelijk wel een rol omdat er een directe relatie is tussen bronnen en het doel waarvoor zij (incl. hun huishoudensinformatie) worden gebruikt. Niettemin is het raadzaam om het bronnenprobleem toch te relativiseren (tussen haakjes te zetten) omdat diverse aanvullende methoden denkbaar zijn om door verrijking van bronnen hun tekortkomingen te beperken en daarmee hun toepasbaarheid te vergroten (bijv. gebruik van informatie over inkomens in combinatie met GBA).
- Zowel in interviews als in de statistische beschrijving is het aantrekkelijk wanneer centrale personen in het huishouden ook een belangrijke rol hebben in de typering van het huishouden.
- Uniformiteit in definitie en afleiding moeten wel gaan leiden tot een gelijk aantal huishoudens in de populatie en tot een gemeenschappelijke, uitgebreide basisindeling, maar behoeven niet noodzakelijkerwijs te leiden tot een identieke indeling in publicaties (met als randvoorwaarde voor naamgeving het consistentieprincipe: gelijknamige klassen van hetzelfde type eenheden moeten evenveel eenheden bevatten).

Getuige schema 1 lijkt de werkwijze waarbij wordt uitgegaan van de oudste in de huishoudenskern als referentiepersoon meer voordelen en minder nadelen voor diverse typen statistieken te hebben dan beide andere uitgangspunten. Dat is ook begrijpelijk omdat de huishoudenskern-benadering vanuit diverse perspectieven als een modernisering te beschouwen is. De kostwinner als centrale economische figuur in het huishouden is in deze redenering geëvolueerd tot een gelijkwaardige huishoudenskern, waarvan de referentiepersoon een representant is. De huishoudenskern plus nader te bepalen aanverwanten (zoals kinderen) vormen een gemoderniseerde en geëmancipeerde versie van het gezin waarin het mannelijk gezinshoofd plaatsgemaakt heeft voor de oudste persoon in de kern, ongeacht geslacht en burgerlijke staat.

Aansluiting bij internationale standaarden, zoals gebruikelijk in Census-richtlijnen, is ook geen probleem want het gezin wordt impliciet gekozen als startpunt, maar dan in een wat gemoderniseerde en geëmancipeerde versie, die meer recht doet aan de relaties die ten grondslag liggen aan beslissingen over en omgang met diverse veranderingen in het huishouden in zowel sociaal-demografisch als sociaal-economisch opzicht. Feitelijk wordt dit ingevuld door naast alleenstaand een paar met/zonder kinderen of eenoudergezin te onderscheiden. Er wordt dus bij de standaardindeling geen onderscheid gemaakt tussen gehuwd en samenwonend. (Misschien is het wel gewenst dat wel/niet gehuwd nog in de waarneming en afleiding van huishoudensrelaties wordt opgenomen, maar dan als een efficiënte manier om de informatie te genereren die toch beschikbaar moet komen). Daarnaast resteert ook nog een categorie 'Overig'.

Een secundaire vraag moet ook nog wel worden beantwoord: welke personen maken deel uit van het gemoderniseerde gezin en welke personen zijn een 'andere persoon' in het huishouden? Wordt hier gebruik gemaakt van

Centraal Bureau voor de Statistiek
Divisie Sociale en Ruimtelijke statistieken
Sector Ontwikkeling en ondersteuning
Analysegroep Statistiekontwikkeling
Programma Harmonisatie en Indicatoren

overeenkomstige criteria als in de Censurichtlijnen.¹ Een kleine hersenbreker is ook nog of er een alternatieve aanduiding gezocht moet worden voor deze moderne betekenis van ‘gezin’, zodat de term ‘gezin’ aan de oorspronkelijke criteria huwelijk/ouderschap opgehangen kan blijven?

¹ De nieuwe definitie voorgesteld door de VN ziet er als volgt uit: het gezin bestaat uit twee of meer personen die aan elkaar zijn gerelateerd als echtgenoot en echtgenote, als niet met elkaar gehuwde partners of als ouder en kind. Een “kind” is daarbij een persoon zonder partner en zonder eigen kinderen die gewoonlijk verblijf houdt in het huishouden van tenminste één van zijn ouders. De huishoudleden die niet voldoen aan de gezinsdefinitie zijn “overige huishoudleden”

Centraal Bureau voor de Statistiek
 Divisie Sociale en Ruimtelijke statistieken
 Sector Ontwikkeling en ondersteuning
 Analysegroep Statistiekontwikkeling
 Programma Harmonisatie en Indicatoren

Overweging	Oudste partner huishoudkern		Oudste persoon in huishouden		Meestverdienende in huishouden	
Eenvoudig aanwijsbaar	-	Niet echt	+	Ja	+	Meestal wel
Referentiepersoon belangrijk in huishouden	++	Eigenlijk altijd	--	Soms niet	+	Meestal wel, maar gaat wel gepaard met oneigenlijke dynamiek
Eenduidig	+/-	Meestal wel, maar niet altijd	+	Ja	+	Ja
Sekseneutraal	+	Ja (verbetering t.o.v. demografische aanpak tot dusver)	+	Ja	+	Ja
Referentiepersoon bruikbaar voor vaststelling of het een 65+ huishouden is	+	Ja	+	Ja, maar soms niet van persoon in hh-kern	-	Nee
Sociaal-demografische dynamiek makkelijker te volgen en te beschrijven	+	Ja, want huishoudkern is relatief stabiel	-	Nee want gaat vaker met andere referentiepersoon gepaard (in- en uitreder is vaak oudste)	--	Nee, want veranderingen in inkomensverhoudingen zijn (soms sterk) storende factor
Sociaal-economische dynamiek makkelijker te beschrijven	+	Ja, want inkomenssituatie van huishoudkern is meestal bepalend	-	Problematisch wanneer referentiepersoon geen deel van huishoudkern is	+	Ja, want inkomenspositie van meestverdienende vaak meest relevant
Snelle beschikbaarheid van uitkomsten als ophoogkader	+	Ja, na ruim half jaar (GBA)	+	Ja, na ruim half jaar (GBA)	-	Vrij snel (jaar? maar minder snel dan GBA)
Eenvoudig vast te stellen in interview	-	Neen, maar kan aanzienlijk vereenvoudigd worden omdat nu onnodig veel informatie wordt verzameld	++	Ja	+/-	Meestal wel, soms niet

Centraal Bureau voor de Statistiek
 Divisie Sociale en Ruimtelijke statistieken
 Sector Ontwikkeling en ondersteuning
 Analysegroep Statistiekontwikkeling
 Programma Harmonisatie en Indicatoren

Overweging	Oudste partner huishoudkern		Oudste persoon in huishouden		Meestverdienende in huishouden	
Eenvoudig vast te stellen in registratie	--	Neen, alleen onder aannamen	++	Ja	-	Alleen bij beschikbaarheid van inkomensgegevens (niet in GBA)
Imputatie nodig bij afleiding in registraties voor samenwoners	--	Ja (EBB-informatie over samenwoners in GBA)	--	Ja (EBB-informatie over samenwoners in GBA)	+	Nee, maar samenwoners in enquêtes (zoals EBB) zijn niet altijd IPO-huishouden
Overeenkomstige indelingsregels in steekproefenquêtes en ophoogkaders CBS	+	Ja, in principe wel	++	Ja, in principe heel goed	-	Nee (gegevens ontbreken in GBA)
Kenmerken referentiepersoon zinvol bij evt. typering van huishouden	++	Zowel in sociaal-demografische als in sociaal-economische beschrijving zinvol	-	Beperkt in sociaal-demografische beschrijvingen; bij soc-econ. beschrijving weinig beperkingen (probleemgevallen in groep Overig)	+/-	Beperkt in sociaal-demografische beschrijvingen; bij soc-econ. beschrijving zinvol
Zijn er trendbreuken bij invoering voor statistieken	+	Slechts in zeer geringe mate bij soc-econ. statistieken (afhankelijk van wijze van afstemming bronnen)	-	Bij diverse statistieken zullen breuken optreden in groepen van beperkte omvang (vaak in Overige huishoudens; soms problemen bij detaillering)	-	Vrij groot bij invoering in sociaal-demografische beschrijvingen
Volgens internationale richtlijnen (hoewel die speelruimte toelaten)	++	Volledig (aanvulling gewenst met secundaire informatie over wel/niet gehuwd)	-	Nee, werkwijze wordt ontraden op grond van belang van onderscheiden van gezinnen	-	Nee, werkwijze wordt ontraden op grond van belang van onderscheiden van gezinnen